

SIPOS ISTVÁN

NÉPDALOK

A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁK NYELVJÁRÁSKUTATÁSBAN

A bükki Huták és Hámorok mai nyelvjárása a három szlovák — a keleti morva, a keleti sziléziai — lach nyelvjárások, lengyel és cseh elemek, tehát a nyugati szláv rokon nyelvek keveredéséről, valamint a magyar nyelvvel történő kereszteződésről tanúskodnak.

E keveredés — kereszteződés lehetőségét, sőt tényét, száraz történeti adatok is bizonyítják. Ilyenek az egykori állami összeírások névanyaga, de méginkább a házassági anyakönyvek származást jelölő bejegyzései. A kutató azonban szeretné e keveredést — kereszteződést lépésről-lépésre nyomon követni. Erre alkalmas, írásban rögzített anyag azonban nem áll rendelkezésünkre.

Ezért fordultam a nép iratlan kincséhez, a népdalokhoz. A nyelvjárás-kutatókkal együtt én is bizalmatlan vagyok a folklorisztikai termékek iránt migrációs tulajdonságuk miatt. A nyelvjárás mai állapotának feldolgozásánál figyelmen kívül is hagytam őket.

Jelen alkalommal a múlt, keletkezési helyiük és elterjedésük szempontjából vizsgáltam őket. Az érdekelt, mely terület lakóinak kultúrkincsét képezték vagy képezik még ma is? Mit őriztek meg keletkezési területük nyelvjárásából? Mennyire idomultak az új környezet nyelvjárásához?

A megvizsgált dalokat fenti szempontok alapján a következő csoportokba osztottam:

I. CSOPORT

Egy óhutai dal-motívum tartozik ide, amelyet sem kiadott, sem kiadatlan gyűjteményben nem találtam meg.

*/: A ja rada ribi jem,
Čo si sama zabijem :/
/: Ešče račej čerešnje,
Čo mi mili doňeše.:/*

E dalocska középszlovák eredetű lehet (čo, si, račej, ešče), a doňeše igealak később válhatott keleti szlovák hangzásúvá, Óhuta ilyen irányú fejlődésével.

II. CSOPORT

A Bükkön kívül még egy nyelvjárás-területen ismert a dal.

a) B ü k k é s s z l o v á k n y e l v j á r á s o k :

Itt két dal van a gömöri típusú keleti szlovák Ómassáról és egy a középnugati típusú Újhutáról. Az ómassai dalok egyike kis szerelmi dal, amely Kollárnál is előfordul (J. KOLLÁR: *Národnie spievanky* Bratislava 1953 I. 574—5). A könnyebb összevetés végett egymás mellett közlöm a dalokat.

Ómassa :

1. Ši povedal, že me vezneš:
Ked na huri žito dožneš.
2. Uš ši zožal, aj pooral, aj pošal:
Ešči ši mne za ženičku ňevžal.

Kollár :

1. Povedau si, že ma vezmeš,
Keď na poli žitko dožneš.
2. Už si sožau i poviazau,
Ešte si ma predsa nevzau.

Kár, hogy Kollárnál általában s így itt is hiányzik a lokalizáció. A lejegyzés közelebbi helye ismeretlen. Tény viszont, hogy az ómassai keleti szlovák, a Kolláré középszlovák hangzású. Feltehető, hogy e kis dal mind közép-, mind keleti szlovák területen ismert volt. A mi esetünkben középszlovák eredetről árulkodnak az *e* előtti lágy *ň*-ek (dožneš, mne, ňevžal) az egyébként kemény ejtésű ómassai nyelvjárásban.

Egyébként szövegszerűen csaknem azonos a két változat. Az ómassai *na huri* (hegyen, 2. sor) a középszlovák *poli* (mezőn) helyett a földrajzi felszínnel magyarázható. Itt a hegyoldalon volt művelhető föld. A *huri* szó *-u*-ja a szabályos közép- és irodalmi szlovák *-o-* (hori) helyett északkeleti szlovák vagy keleti- esetleg középszlovák lengyel településre mutat. (F. BUFFA: *Nárečie Dlhej Lúky* Bratislava 157). A magyarországi szlovákoknál a *huri* változat Bánhidán is előfordul (J. ŠTOLC: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku* Bratislava 47).

A másik ómassai dal — katonadal, amely az egykori verbuválást és a bevonuló búcsúzását örökíti meg. Ez is Kollárnál fordul még elő (L. C. I. 663).

Ómassa :

1. Hlapec som ja, hlapec,
Hej, vihoval me ocec,
Ocec me vihoval
A ja se zverboval.
2. Ňezverboval ja se,
na šilu me vžali,
cenku košeľčku
na mne poterhali.

Kollár :

1. Chlapec som ja, chlapec,
vychoval ma otec,
keď ma vychovali,
na vojnu ma dali.
2. Všetci sa ženíte,
vojny sa bojíte,
a ja, neboráčik,
musím byť vojáčik.

3. Cenka košeľečka,
ej, šila ju frajerečka,
šila ju pres tidzen,
plakala každi dzen.
4. Ľeplač mila, ľeplač,
ej, ľehup sebe oči,
šag me ľepovedzu
dalej od Levoči.
5. A ked me povedzu
dalej od Budzina,
tedi budze plakac
i cala rodzina.
6. Rodzinečka moja,
ej, prijacele moja,
jag možece patric
na boganče moja.
7. Na boganče moja
ej, na talpi funtovo,
dže ju muša nošic
ej, bjele noški moja.

A Kollár-féle kétversszakos változat középszlovák hangzású, az ómassai hétversszakos keleti szlovákkal szemben. Két versszakából csak az első egyezik az ómassaival. Ez utóbbi terjedelme keleti szlovák eredet mellett szólna, de közelebbi lexikális vizsgálat után itt is közép-, vagy nyugati esetleg morva szlovák alapra bukkanunk. Így ilyenek a *košeľečka*, *rodzina* — *rodzinečka*, *prijacele* és a *bjele* szavak a megfelelő keleti szlovák *košula* — *košuločka*, *famelija*, *kamarat* — *cimbora*, és a *bili* helyett. Hangtanilag a hiper-keleti szlovakizmusok is erre engednek következtetni: *poterhali* a középszlovák *potrhaliból* a keleti szlovák *potarhali* helyett, a *povedzu* a *povedu* helyett, a *Budzin* a középszlovák *Budinból* a keleti és magyar *Buda* helyett.

Fentiek szerint e dal eredetileg közép-, nyugati- vagy morva szlovák hangzású volt, Ómassa első települői nyelvének megfelelően. A későbbi rátelepülés következtében hasonult az új telepesek nyelvéhez.

Ide tartozik még az Újhután lejegyzett tréfás házasságellenes dal:

1. *Ja parobek s Kapušan,*
ľemam ženu, len som sam,
hej, načo je mi mlada,
veľ šag ja mam
sam ze sebu
dost trapeňa.

2. *Žeňe treba to i to
sito, brdo, korito,
žeňe treba hombušu,
do hombuši bobušu.
Načo je mi mlada
....*
3. *Žeňe treba fertušek
na jej okruhlí brušek
a na noški štrimflički
a ja lubim krčmički.
Načo je mi mlada,
....*
4. *Žeňe treba čížmički
a ja lubim krčmički
a detuškom hleba dať
a ja ňemam jim skade vzaf.
Načo je mi mlada,
....*

E dal egész Szlovákiában ismert, minden nyelvjárás területén. Az óhutai változat is közép- és nyugati szlovák, mint Óhuta nyelvjárása.

b) B ü k k é s m o r v a t e r ü l e t

Egy ómassai katonadalnak van egy keleti morva megfelelője, amelyet huszár verbunkosként tart nyilván a brünni Cseh Népdal Intézet (Kostice községben jegyezték le 1954-ben a 81 éves J. Darmovzal-tól).

Ómassa :

1. Za lesami, za horami
tam vojaci lagruju,
a vojaci pekne hlapci
už borňuvi pakuju.
2. Už moj borňu spakovani,
už mi leží na stole,
hibaj, mila, mila moja,
viňež mi ho pred dzvere.
3. Ona vžala a viňesla,
prehorečne plakala,
bogdaj som ce falešňiku,
ňigdaj ňebula znala.

Morva :

1. Za horama, za dolama
tam vojaci lógrujú,
naší páni kapitáni
kumpany je spisujú.
2. Patrontaš mam spakovany,
tam ňe leží na stole,
vynes mě ho, moja milná,
vynes mě ho před dveře.
3. Ty si moja najmilejší,
ty si temu přičina,
tys mňa dycky vouávala,
do stodolky, do sena.
4. Tys mňa dycky vouávala
do stodolky, do vašej,
dávauas mně pohár vína,
s tfojej ruky do mojěj.

Tartalmilag a két változat első két versszaka egyezik. Az ómassai utolsó, a morva két utolsó versszaka ugyanarról a motívumról szól, de míg az ómassaiban a lány, a morvában a fiú okolja a leányt a bevonulásért. A morvai dal e két utolsó versszaka egy másik бүккі dal befejező részeként fog még előfordulni.

E dalok szövege olyan, hogy nyelvileg nem sokat bizonyítanak. A szavak olyanok, amelyeken nem tűnhet ki a nyelvjáráshoz tartozás. Az eltérések hungarizmusok (borňu) az ómassaiban és germanizmusok (patrontaš) a morvában.

Két répáshutai szerelmi dal is keleti morva területen ismert még.

Répáshuta :

1. Lučka, lučka,
lučka zelena,
pase mamila
na ňej jeleňa.
2. Nebul to jeleň,
bula to srna,
počkaj, mamila,
roček lebo dva.
3. Ja bi počkala,
ja bi prečkala,
ti bi si umrel,
ja bi zostala.
4. Kebi ja to znal,
kedi ja zemrem,
dal bi si spravil
truhlu ze sriblen.
5. Truhlu ze sriblen
a kriš s krištalem,
žebi vedeli,
že ja rihtarem.
6. A na tu truhlu
zeleni veňec,
abi vedeli,
(že ja mladeňec)
7. A na ten veňec
zlate literi,
žebi vedeli,
že do tu leži.

Morva :

1. Luka zelená,
neosečená,
|: pase tam na ní :|
má milá jeleňa.
2. Jeleň sa pase,
až sa tak třase,
že mu má milá,
moja rozmilá,
voděnečku nese.

8. Leži tu felo,
leža aj kosti
ňe od roboti,
lem od lubošti.

9. Lubošť, lubošť,
lubošť velika,
za štvrt hodini
zmarňi človeka.

A morva dalt FR. BARTOŠ (Národní písně moravské Praha 1899 I. 145) közli Morva-Valašsko-ból (Jasenka u Vsetína).

A kétszakaszos morva dalnak csak az első szakasza egyező a répás-hutaival. A kilencszakaszos répáshutai — terjedelme ellenére — nem látszik több dalból összeragasztottnak.

A répáshutai dal néhány jellegzetes nyelvi jelenségével valóban keleti morva területre lokalizálható. Ilyenek: *ma* az 1. személyű birtokos névmás összevont sg. nőnemű alanyesete a *moja* teljes alak helyett. A *ze* előljárószó és igekötő: *ze striblem*, *zemrem*. Az *-em* eszköz- és társhatározó képző: *striblem*, *krištalem*, *rihtarem*. A megkeményedett *l*: *zeleni*, *leži*, *lubošť*, *velika* stb. (E. PAULINY: Vývin skupin ě, ě, ň, ě + e, i v slovenčine, Jazykovedný sborník Bratislava 1951 141.)

A másik répáshutai dalnak is morva változata van.

Répáshuta :

1. : Koň vodu pije, z nohami bije :
: Nehoť tamaď, moja milá,
bo ťe zabije. :
2. : Keď me zabije, ňebudem želeť :
: A ti budeš, falečniku,
v žalare sedieť. :
3. : Ja budem sedieť roček lebo dva :
: A ti budeš v hrobe ležet
do sudneho dňa. :

Morva :

1. : Kuň vodu pije, nožkama bije, :
: Nechoď k němu, milá, holubinko,
siva,
on ťa zabije! :
2. : Keď ňa zabije, ja budem ležat, :
: a ty budeš, milý, holubečku sivý,
v áreště sedat. :|
3. : Áreštem sedat roček lebo dva :
: A ja budem v hrobě — nepodob-
ná sobje—
do súdneho dňa. :|

E morva dalt Velká nad Veličkou községben (Moravské Slovačko) jegyezték le 1954-ben a brünni Cseh Népdal Intézet kutatói. A két dal csaknem szóról szóra egyezik. Érdekes, hogy a répáshutait bizonyos fejlődés vagy esetleg archaikusság jellemzi a nem rég lejegyzett morva-szlovák dallal szemben. Így: a személynévmás 1. és 2. személyének sg. tárgyesete: *me*, *te*, — *a ňa*, *ta* alakokkal szemben s az *-eť* az *-at* képzővel szemben a *želeť* és *ležat* szóban. Végül a *žalar* szó is az *árešt*-tel szemben.

A cseh přehlas nem érvényesült teljesen a keleti morva területen, de az is lehet, hogy később visszafejlődött s ez már nem következett be a répás-hutai dalban. E jelenség Répáshután esetleg keleti szlovák hatással is magyarázható.

III. CSOPORT

Olyan dalok, amelyek a Bükkön kívül még két nyelvjárás területen fordulnak elő. Az előfordulási helyek szerint itt négy alcsoport lesz.

a) B ü k k + s z l o v á k é s m o r v a t e r ü l e t

Itt egy óhutai, két ómassai és három répás-hutai dalról lesz szó.

Óhuta:

Szlovák:

1. Haňičko, dušičko, gde si bula,
Gde si si čížmečki porošila?
Bula som v hajičku,
žala som travičku,
duša moja!

1. Anička malička, kde si bola,
že si sa tak všeecka urosila?
Bola som v hájičku,
žala som trávičku,
duša moja!

2. A ja som pod horu oves košil,
ja som si čížmečki nezarosil,
zrana rosa bujna,
veter ju rozduva,
duša moja!

2. A ja som po tri dni trávu kosil,
ešte som si čižmy neurosil.
A ja som hrabala,
teba som čakala,
duša moja!

Morva:

1. |: Anička milučká, kde si bola,
keď si ty čižmičky zarosila? :|
|: Bola sem v hájičku,
žala sem trávičku,
duša moja! :|

2. A ja sem u Váhu lučku kosil,
já sem si čižmičky nezarosil,
větríček ovějá,
slunéčko ohrjévá,
duša moja!

A szlovák változat Kollárnál található (Narodnie spievanky Bratislava 1953 I. 557), a morva Sušil-nál (Moravské písně národní Praha, 1941, 458—9). A szlovák változat lejegyzési helye ismeretlen, a morvát Nivnice-ben jegyezték le.

A három dal nagyon kevés eltérést mutat. A szlovák dal a második versszakban tér el az óhutaitól és morvától. Az óhutai és keleti morva második versszaka nemcsak motívumaiban hasonlít, hanem egyes soraik teljesen meg-

egyeznek (ja som si čížmečki nezarosil — já sem si čížmički nezarosil; veter ju rozduva — větríček ovějá).

Hangtanilag érdekes negatív bizonyítékot tartalmaz az óhutai dal. Az *s* helyén a keleti szlovák *š* feltűnése a cseh és nyugati, középszlovák *s* helyén (porošila, košil), de nem minden esetben (si). A régi norma itt felbomlott, de az új még nem lett általánossá. A morva *sem*-mel szemben a szlovák *som* van meg. De a morva, szlovák bola helyett már a keleti szlovák *bula* alakot találjuk itt.

A következő egy ómassai katonadal. Ennek két szlovák változata ismeretes. A keleti szlovák változatot a gömöri Kokaván jegyezték le (FR. POLOCZEK: Slovenské ľudové piesne Bratislava 1952. II. 255). Ebben a Duna helyett a Rima szlovák neve szerepel. A középszlovák változat (J. KOLLÁR: Národné Spievanky Bratislava 1953. I. 687) lejegyzési helye ismeretlen.

A morva változat lejegyzési helye Pavlovice (FR. SUŠIL: Moravské národní písně Praha 1941. 530).

Ómassa :

1. Na Dunaju šati peru,
a vojaci maširuju.
Vidzela mila mileho,
davala sto zlati za něho.
2. Čekaj mili dohoňim ce,
mam sto zlati vimeňim ce.
Ňedaju ci me, Ňedaju,
bo me za vojaka šikuju.

Morva :

1. U Dunaja šaty peru,
vojáci tam maširuju;
poznala milá milého,
zavolala si na něho.
2. Počkej, synku, vyplatím tě,
Za sto zlatých, dajú — li tě.
Za sto zlatých mě nedajú,
kyrisarů málo mají.

Keleti szlovák :

1. Na Rimave šati prala,
milího si vizerala.
Hej, videla ho na koňi, na koňi,
hej, maširovať do vojni, do vojni.
2. Poškaj, milí, dohoňím ťa,
mám sto zlatích, vimeňím ťa!
Hej, milá, moja, Ňedajú, Ňedajú,
hej, tristo zlatích pítajú, pítajú.

Közép szlovák :

1. Na Dunaji šaty prala,
• milého si vyzerala.
Ej, uzrela ho na koňi,
ej, maširoval s husáry.
2. Počkaj, milý, dohoňím ťa,
za sto zlatých vymením ťa.
Ej, dajú, dajú, Ňedajú,
ej, v tábore mňa čakajú.

A morva és szlovák változatok egy-két versszakkal hosszabbak az ómassainál. Minthogy az összehasonlítás szempontjából érdektelenek, ezért elhagytam őket.

Az ómassai dal első versszakának első három sora egy szó kivételével teljesen egyezik a morva dallal. A második versszak első két sora viszont

szóról-szóra egyezik a második szlovák változattal. Az utolsó két sor értelem-szerűen egyezik mind a négy változatban. E keresztegyezések világosan mutatják, hogy Ómassa alapítói mind a morva, mind a szlovák dalt magukkal hozták egykor s a két illetve három változathoz állt össze itt a negyedik.

Nyelvi szempontból azt említhetnénk meg, hogy Ómassán a keleti szlovák formák eluralkodását elősegítették a morva formák. Ilyenek: *ce — tě me — mě* a közép szlovák *ta, ma* formákkal szemben.

A következő ómassai dalnak első három sora közismert, szlovák és morva területen egyaránt. A befejező nagyobbik része azonban teljesen ismeretlen. Az ismert változatokban a lány az eső és a rossz nyelvek miatt nem várja már kedvesét. Az ómassai változatban ezzel szemben a lány mindent előkészít kedvese számára, ha mégis megérkezne.

Ómassa:

Od Čombara čarna hmara,
dliždž idze.
Už moj frajer ňeška večar
ňepridze.

...
A ket pridze :
ma na stolku lavor vodi
umi(c)se ;
a na peci hušacina
naje(c)se ;
A pot stolom koršovina,
napi(c)se ;
a na dzveroh bili ručnik
utri(c)se ;
a f komore bila loža,
vis(t)lana,
pri ňej stoji bila dzefka,
pribrata.

Szlovák:

Od Oravy dážd ide,
Už moj milý neprijde,
prišel by on, jaj Bože,
pre zlé cesty nemože.

(J. KOLLÁR: Zpěvanky Praha 1952.
96.)

Morva:

|: Aj, z hory doly dešč idě,
už můj milý nepřijde,
hej nam, hej, už můj milý nepřijde. :|
(FR. SUŠIL: Moravské národní písně
Praha, 1941. 189.)

Morva:

: Od Holešova mračna dó :|,
: Už naši chlapeci :| nepřidó.
(FR. BARTOŠ: Národní písně moravské Praha, 1899. I. 13—14.)

A szlovák és az egyik morva (Sušil) változatban az esőről van szó, mint a nem jövetel okáról. A másik morva dalban (Bartoš) és az ómassaiban a fellegekről. Azaz, hogy az ómassaiban a fellegekről és az esőről is. Ez az ómassai dal is, minden valószínűség szerint az idézett változatok, sőt még egy ismeretlen változat összekapcsolásából keletkezett. Ez az új dalkombináció nyelvileg ma keleti szlovák.

Három répáshutai dal tartozik még ide. Az első:

Répáshuta:

1. |: Kera matka sina mate,
Do vojni ho posilajte. :
Sinu, sinu idz do vojni,
: o rok, o dva prideš z vojni. :
2. Prfše rano opatřila,
bijeli obloček videla,
ah, Bože moj, premileni,
: šag už moj sin na koňovi. :
3. Druhe rano opatřila,
červeni oblok videla,
ah, Bože moj, premileni,
: šag už moj sin skrvaveni. :
4. Treće rano opatřila,
černi obloček videla.
Ah, Bože moj, premileni,
: šag už moj sin f černej zemi. :
5. Oficire, svojske paňi,
: gđe sće mi sina podeli? :
6. Aňi zme ho ňevideli,
aňi zme ho ňehirali,
aňi zme ho ňeprepili.
7. Tam on leži pot tu horku
s černu zemu je prikřiti.
Koňik stoji, hrabe z nošku,
žaluje ho.

Morva (Bartoš):

1. |: Hory, hory, černé hory :|
šak nad vami mračnó stójí.
2. |: Sestra bratru hlavu myje, :
do vojny ho vypravuje.
3. |: Můj bratřičku premilený, :|
kedy mi ty půjdeš z vojny? :

Szlovák:

1. Hory, hory, čierne hory,
však nad vami smutno stojí.
Sestra bratu hlávku myje,
do vojny ho vypravuje.
2. Ach, môj braček premilený,
kedy že mi prídeš z vojny?
Sestra moja premilená,
vyjdiže von po tri rána.
3. Prvé ráno von vyzrela,
biele zore uvidela.
Ach, Bože môj, premilený,
už je môj brat oblečený.
4. Druhé ráno von vyzrela,
červené zore videla.
Ach, môj Bože premilený,
už je môj brat v prudkom ohni.
5. Tretie ráno von vyzrela,
čierne zore videla.
Ach, môj Bože, premilený,
už je môj brat posekaný.
6. Všetci páni z vojny idú,
môjho brata koňa vedú.
Páni, páni, radní páni,
kde ste môjho brata dali?
7. Veď sme ti ho neprepili,
ani v kartách neprehrali,
tam ti leží pri Dunaji,
v čiernej zemi zakopaný.

Morva (Sušil) 6 változattal

1. |: Jedna matka syna měla, :|
do vojny ho sprovázela.
2. Jeď, synečku, s Pánem Bohem.
se svým pěkným vraným koněm.
3. Starší sestra koňa sedlá,
osedlaja ven vyvedla.

- | | |
|---|--|
| 4. :Ja, sestričko moja milá, :
výjdi venkaj po tri rána. | 4. Ach, můj synu přemilený,
dy ta budu čekat z vojny? |
| 5. :Jedno ráno ven vyzrela, :
bílé zore uvidela. | 5. Má mamičko přemilená,
vyhlédajte po tri rána. |
| 6. :Ja, Bože muj přemilený, :
už je můj brat odvedený. | 6. První ráno vyhlédala,
červeného uhlédala. |
| 7. :Druhé ráno ven vyzrela, :
červené zore videla. | 7. Ach, můj Bože přemilený,
už je můj syn zkrvavený. |
| 8. :Ja, Bože muj přemilený, :
už je můj brat porúbaný. | 8. Druhé ráno vyhlédala,
bílého ho uhlédala. |
| 9. :Třetí ráno ven vyzrela, :
modré zore uvidela. | 9. Ach, muj Bože přemilený,
už je můj syn oblečený. |
| 10. :Ja, Bože muj přemilený, :
už je můj brat pochovaný. | 10. Třetí ráno vyhlédala,
černého ho uhlédala. |
| 11. :Všeci páni z vojny jedú, :
mého bratra koňa vedú. | 11. Ach, muj Bože přemilený,
už je můj syn v černej zemi. |
| 12. :Páni, páni, radní páni, :
kde ste mého bratra dělí? | 12. Radní páni domu jedú,
mého syna koňa vedú. |
| 13. :On tam leží pri Dunaji, :
v čérnej zemi zakopaný. | 13. Dy sem já měl svého pána,
mívával sem obrok z rána. |
| 14. :V čérnej zemi neoraněj, :
sedum roku nehýbaněj. | 14. A věil nemám vody, slámy,
roznesú mia straky, vrany. |

Az idézett szlovák változat középszlovák hangzású. K. A. MEDVECKÝ balladagyűjteményében (Sto slovenských ľudových balád Bratislava, 1923, 140.) található.

A Bartoš-féle morva változat Stráně keleti morva községből való (1. c. I. 67.)

A másik morva dálnak Sušil 6 változatát jegyezte le (1. c. 161, 162, 163). Én itt a leghasonlóbbat közlöm.

E dálnak él még egy szlovák változata az alföldi szlovákoknál, Ópazán (Slovenské ľudové balady, Rožňava, 1948, 117—8.). Ez szintén középszlovák hangzású.

A két középszlovák és a Bartoš-féle morva változat az utolsó versszak kivételével teljesen azonosak. A répáshutai viszont a Sušil-féle morva változathoz hasonlít a szöveg nagy részében. Mindkettőben az anya küldi fiát a háborúba. A Sušil-félében azonban a nővér is segítkezik. (Az előbbieken csak a nővér szerepel.)

Befejező részében a répáshutai dal viszont a szlovák változatokkal egyezik.

Ezekben, a két csoportra oszló, egyezéseken kívül mind a négy balladában teljesen egyező ismétlődő sorok találhatók (Ah, Bože moj premileni).

Kiejtés szempontjából nagyon jellegzetes az idézett mondat *premileni* szavának ejtése. A répáshutaiban és a Sušil-féle morvában: *premileni* — *přemilený*, azaz közép *l*, a középszlovák és Bartoš-féle morvában: *premilény* — *premiléný*, tehát lágy *l* van (E. PAULINY, I. c. 150, 151). Ilyenek még a *leži*, *podeři* — a *leží*, *podeři* ejtéssel szemben. A morva—szlovák nyelvjárásnak ugyanerre a területére jellemző a bijeli forma a középszlovák *biely*, *cseh bílý*-vel szemben.

Lexikális szempontból az elhomályosult jelentésű vagy az új környezetben már szokatlanúvá vált szavakat keleti szlovák elemek váltották fel: *vyzrela*, *vyhlédala* helyett *opatrila*, *zore* (hajnal) helyett *oblok*, *obloček* (ablak vagy felhő), *nehirali* (hírét sem hallani).

Hasonló a helyzet az alaktani formáknál. Így tűnik fel itt a *prfše* — a sz. *prvé* s a cs. *první* helyett, valamint a *s černu zemu*, *z nošku* eszközhatározó eset a cs. és sz. *černou*, *nožkou* helyett. Ez utóbbi esetekben nem kell feltétlenül vagy csupán keleti szlovák jelenségre gondolnunk, mivel ez kvantitását vesztett nyugati rag is lehet. Viszont nem mondhatjuk ezt el az *oficire svojske paňi* szavaknál az *-e* pl. alanyeset ragokról.

A második répáshutai dal.

Répáshuta

1. Prelefel ftak milej popod oblok,
či spiš mila, či me opěkuješ?
či me už aňi ñepoznaš?
2. Ěspim ftačku, dobre ja te čujem,
lemže ja ti dverka ñeotvorim,
bo mileho ñemam doma.
3. Jak se oňi spolu zhovarali,
tak se oňi po reči poznali,
teško-horko zaplakali.
4. Vitaj, mili, z dalekej krajiny,
požaluj mi te tvoje novini.
5. Kebi ja ti to heel požalovať
do roka bi som musel spisovať,
ešče bi som to ñespisal.

Keleti szlovák

- Prilecel ptašok na milej oblačok,
či špiš milá, či ti dobre čuješ,
čomuže ti mñe ñeotvoriš?
- Ej, ñespim, ñespim, šag ja dobre čujem,
ale ja ci otvoric ñemožem,
bo na vojñe frajira mam.
- Jak voni še teľo dohvariali,
ta voni še po slovoch poznali.
- a ti mili z dalekej krajini
povec ti mñe dajakej novini,
jak ci še na vojñe vedlo?
- Ej vedlo še mñe, ale ñebars dobre,
porubali moje šerco u mñe,
porubali, pošekali.

6. Ie ti Hanko do tej apatiki, Ie ti milá do tej apafieki,
doňes tamad fšelijake leki. priňeš ti mňe všelijaké liki,
všelijake medecini.
7. Kim Haňička z apatiki prišla, Zakľe mila z patiki prišla,
dotel z Janka draha duša vinšla, už z Jaňička jeho duša višla,
posekana, porubana. už ši Janči dovojoval.

Középszlovák

1. Preľeľeu vták ponad šetke vrške,
streľiu streľec, ostreľiu mu nuoške,
poraňiu mu biele felo.
2. Ňebou to vták, ale bola milá,
sedem ruočkov za milím choďila,
a preci ho najšť ňemohla.
3. A na uosmi tajšla pod okienko,
či spíš, moje, či spíš srdulienko,
či mňa verňe miluješ?
4. Ňespím, ňespím, lem o tebe myslím,
ale ti ja otvoriti ňesmiem,
pred mojím milím na vojňe.
5. Tak sa oňi spolu zhovárali,
tak sa oňi po rečach poznali,
oba horce zaplakali.
6. Vitaj, mili, z ďalekej krajini,
rozprávaj mi šeliake novini,
ako sa ti v sveťe viedlo?
7. Tak sa mňe v tom šírom sveťe
viedlo,
dorubali moje biele felo,
dorubali, dostrieľali.

A keleti szlovák változat Karvinából (Észak-Zemplén) való (Slovenské ľudové balady, Rožňava, 1948, 121.).

A középszlovák változatot Lešť községben (Nógrád, Kékkői járás) jegyezték le (FR. POLOCZEK: Slovenské ľudové piesne, Bratislava, 1952, 296.).

A répáshutai változat a keleti szlovákkal látszik azonosnak. A keleti szlovák változat 3–4. versszaka egy sor kihagyásával összevonódott. Az 5. versszak csak értelmileg egyezik, a szöveg többi része is egész soros szóegyezéseket mutat.

A középszlovák első két versszaka eltérő. A 3. versszak második sorától kezdve már ez is hasonlít az előbbi kettőhöz, sőt egész közel áll hozzájuk.

Nyelvileg a répáshutai változat ismét morva, nyugati szlovák színezetű az egyetlen közép *l*-vel : preletel, milej, lemže, poznaŕi. Egyéb hang- és alaktani jelenségei — amelyek megmaradását a keleti szlovák is előmozdíthatta — is erre mutatnak : me, se, fe, teško, te.

Morva változatot nem sikerült találnom. Bükki dalunk egy-két szava azonban ennek meglétéről is tanúskodik. Így az 1. versszak második sorának *opčekuješ* igéje. Az *opčekuješ-opčekovat* ige a cs. očekávat, sz. očakávať sziléziai-morva változata : občakuješ-občakovat (KOTT : Česko-německý slovník VII, 3., KÁLAL : Slovenský slovník 389). Az občakávať nem ismeretlen ugyan szlovák területen sem, de ritka (DOBŠINSKÝ : Slovenské povesti I. 466.). A másik szó : *leki*, keleti szlovák változatban : liki. Répáshután a sz. biely, cs. bílý szó *bieli*, *bieli* hangzású a keleti szlovák bili-vel szemben. A sz. lieky, cs. léky viszont Répáshután : *leki*, míg a keleti szlovákban : liki. A *leki* — a cseh és morva léky kvantitás nélküli alakja. Hasonlóak még : *černi* a sz. černý, cs. černý (morva černý, ld. előbbi dal : v černěj zemi) ; *trete* — a sz. tretie, cs. třetí helyett.

Morva-szlovák, nyugati szlovák területre mutathatna még a *dalekej* szó kemény *d*-je és közép *l*-je is.

A harmadik répáshutai dal.

Répáshuta

1. : Keť som išol pres ten les :
pres ten les zelení,
pres ten kalinovi.
2. : Stupil mi koň na kameň, :
kameň mramorovi. ! :
3. : A spot teho kameňa :
zimna voda feče. :
4. : Napi se z ňej mamila, :
keť si spravodliva. :
5. : Ja bi se z ňej napila, :
krasu bi strasila. :

Keleti szlovák

1. : Kedz som išol pres ten les, :
pres les kalinovi. :
2. : Stupil som tam na kameň, :
kameň marvaňovi. :
3. : Popod toho kameňa :
vodzička vivera. :
4. : Napi še s ňej ma mila, :
kedz ši spravodliva. :
5. : Ja bi še s ňej napila, :
krasu bich strasila. :
Még két versszak.

Középszlovák

1. Ked son išou cez ten háj,
cez hájik zelení,
stupu mi kon na kameň,
na kameň studení.

Morva

1. Ked som išol cez ten les, :
cez les javorový, :
Stúpyl sem tam na kamen,
kamen mramorový. :

2. A zpod toho kámeňa : A že pod tym kamenom :
 vodička viviera, : studna murovaná, :
 napiže sa mamilá, : Napý sa jej, má milá,
 ač si spravedlivá. : či si spravedlivá. :
3. Prví raz sa napila, : A jak sa jej napyła, :
 moja milá, premilá, : farbu premenýla. :
 farbu premeňela.
 Még 3 versszak. Még 5 versszak.

A keleti szlovák változatot Poprócsen (FR. POLOCZEK : Slovenské ľudové piesne, Bratislava, 1952, 212.) jegyezték le.

A középszlovák változatot Losonc szomszédságában Gács (Stará Halič) községben ismerik (Slovenské ľudové balady, Rožňava, 1948, 37, 38.).

A morva változat Morva Valaško-ból van (FR. BARTOŠ : Národní písně moravské, Praha, 1899, I. 119.).

A répáshutai dal mindegyik változatnál rövidebb. Viszont mind a három dallal van benne valami közös. A középszlovákkal közös benne, hogy a ló lábanyomán fakad víz a kőből. A szépség elvesztésének motívuma viszont a keleti szlovákkal közös.

Nyelvileg a morva, nyugati és keleti szlovák jelenségek : *pres, se, išol*, középszlovákokkal váltakoznak : *som, spravodliví*. A közép l itt is jellegzetesség : *zelení, kalínoví, spravodliví*.

b) B ü k k + s z l o v á k é s e s e h t e r ü l e t

Ómassa

: Ket som pasol volki, koňe
 na želenim hajičku, :
 Prišlo ku mňa čarne dzefče,
 čo ti robiš Janičku?
 Čo bi robel, volki pašem.

Ňikto o mňa ňidž ňevje
 lem ta moja frajerečka,
 čo ňikomu ňepovje.

A ket povje, ta naj povje,
 sama si je pričína.
 Sama si me zavolala
 |: do stodolki, do komorki, do šena. :|

Középszlovák

Ked' som pásou koné, woly
 v tom zelenom hágjčku.
 Prišlo ko mňa šwárno diewča
 čo tu robjš Janjčku?

Ga som šuhag sprawedliwý,
 do mně nikdo nič newj.
 Lem tá moga fragerečka,
 čo nikomu nepowj.

A középszlovák dal Kollár gyűjteményében (Národnie zpiewanky, Budin, 1834, 325.) található lokalizáció nélkül. A dal két részből áll : a legel-tetés és a lánnyal való kapcsolat motívumából.

Az ómassai változat egy harmadik részt is tartalmaz, amely a kapcsolatért a lányt okolja. Az ómassai dal e három motívummal logikus, zárt egységet képez. Lehet, hogy ez volt a dal egykori eredeti formája. Ezt látszik alátámasztani a közép-szlovák változat is.

Az is lehet azonban, hogy az ómassai dal mai formájában két önálló dalból forrott össze. Erre mutat egy cseh és keleti szlovák dal, amelyek az ómassai dalnak csupán második részéből állnak.

Cseh

1. Já chlapík svobodný,
žádný na mně nic neví;
jestli sem co zlého dělál,
když sem svou holku miloval,
ta to na mne nepoví.

2. Proč by povídala,
Sama milovala,
Až k maštálce chodívala,
na okénka klepávala,
vyjdi ven, sem sama.

Keleti szlovák

1. A ja chlopec spravedlyvj,
niehto na ňa nič neznat;
[: chyba tota frajirečka,
ale ona ne povisť. :]

2. Choc by ona povidala,
ale ona nemože.
Sama mene zaklŕnala,
Choc Janiku, nebože.
A 3. verszak eltérő.

A cseh dal folyóiratban jelent meg (Slavia, sv. 3., 1874, 36.).

A keleti szlovák változat Bártfa környékéről (KRPELEC: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes, Bardejov, 1935, 274.) származik s erősen ukrán színezetű.

E két önálló dal s az ómassai befejező része más dalok egy-egy motívumaként is előfordul. Így egy cseh és egy nyugati szlovák dalban.

Cseh

- a dal utolsó szakasza:
- Já jsem synek zachovalý,
žádný na mne nic neví,
jenom moje nejmilejší,
a ta na mne nepoví.

Nyugati szlovák

- a dal utolsó szakasza:
- Já sem fa on neprivédu,
príčina si ty sama;
Chyciuas mja za pravú ručičku,
volauas mňa do sena.

A cseh dal régi lejegyzés (České národní písně Praha 1825, 20.)

A nyugati szlovák dal a morva határról való (J. BLAHO: Záhorácké pjesničky Bratislava, 98.).

Egy más előzményű morva dal befejező részeként is előfordul ómassai dalunk második része. E dalt fentiek során egyszer már tárgyaltuk Huszár verbunkos címen. Ide vágó része így hangzik:

*Ty si moja nejmilejší,
ty si temu příčina,
tys mňa dycky vouávala,
do stodolky, do sena.*

*Tys mňa dycky vouávala
do stodolky, do vašej,
dávauas mně pohár vína,
s tfojej ruky do mojěj.*

Tulajdonképp e morva dalrészlet hasonlít leginkább az ómassai befejező részéhez. Az első rész ugyanakkor a közép szlovákkal azonos.

Nyelvileg az ómassai dal ma keleti szlovák középszlovák formákkal: *ňevje, povje, si.*

c) B ü k k + m o r v a é s c s e h t e r ü l e t

Ómassa:

Do lesa me pošelaju,
ej, vera, ja ňeidzem,
bo tam v leše hajduk štreže,
šekerečku mi vežne.

Šekerečka za sto zlati,
hej, poriščatko za tolar,
hej, staru babu mi davaju,
žebi som ju miloval.

Stara baba jako žaba,
jako trava želena.

Starej babi hrable treba,
žebi šeno hrabala,
a dzeščatku muža treba,
žebi še milovala.

Cseh:

Syn:

1. Já do lesa nepojedu,
já do lesa nepůdu:
Kdydy na mě hajnej přišel,
on by mně vzal sekýru.

2. Sekyřička za dva zlatý
a topůrko za tolar:
Kdyby na mě hajnej přišel,
on by mi to všecko vzal.

Otec:

3. Ty do lesa přec pojedeš,
ty do lesa přec pudeš:
Jestli na tě hajnej přijde,
nic se ho bát nebudeš.

4. Naši obci patří ten les:
což jsem já v ní ňákej pes?
Jestli krůvek ty odneseš,
hajnej na sta stěn odvez.

A cseh dalt egy régi (K. J. ERBEN: Prostonárodní české písně a říkadla Praha 1864, 388.) és egy új lejegyzésben (Národ v písni Praha 1940, 292.) ismerjük.

Az ómassai dalnak csak első részét tartalmazza a jóval hosszabb cseh dal, amely párbeszédes formájában a paraszti öntudat különösen szép kifejezője. A parasztság és uraság harcát örökíti meg az úrbéri erdőért. Így jegyezte ezt le Erben Hradec vidékén. A következőkben látni fogjuk, hogy csak addig és ott énekelték ezt így, amíg és ahol e harcok emléke a köztudatban élt. Mihelyt e harcok emléke elmosódott, a dal második részét egy szerelmi motívummal helyettesítették. Ezt a változatot is Erben jegyezte le Beroun vidékén.

*Než bych já to dal hajnýmu,
dám to radši myslivci:
Myslivec má hezkou dcéru
a hajnej má opici.*

Az ómassai dal még ennél is tovább megy és egy vénasszony rákényszerített szerelme ellen tiltakozik. A dal alaptónusa megmarad: az urasági erdő elleni tiltakozás szerelmi tiltakozásba csap át. Ez tette lehetővé, hogy egy egykor önálló szerelmi dal befejező részévé váljék egy hasonló beállítású, de más tartalmú, szintén önálló dalknak.

Ezt a feltevésünket támasztja alá a szerelmi dal morva-sziléziai területen (dr. L. Bena cseh lektor közlése 1956) önálló dalként ismert változata.

1. *Stara baba jako žaba,
ve dne, v noci studena
a ta mlada jak peřina,
ve dne, v noci zahřiva.*
2. *Starej babe dane hrable,
aby ona hrabala
a tej mladej dame synka,
aby se milovala*

E morva-sziléziai dal lehet az eredetije a más dalhoz kapcsolódott ómassai változatnak.

Az ómassai dal világosan mutatja, hogy a hutabeliek különböző nyelv-járásterületről különböző népdalkincessel érkeztek. Midőn kapcsolatuk, egy idő múltán, megszakadt kiinduló területükkel, népdalaik homályosodni kezdtek tudatukban s ekkor keletkeztek azok a dalaik, amelyek két-három dalból kovácsolódtak össze. Az ilyen dalkombinációt különböző tények mozgathatták elő: azonos szótagszám, hasonló melódia, víg, szomorú, dacos hangnem stb.

d) B ü k k + m o r v a és l e n g y e l t e r ü l e t

Répáshuta :

1. Pod našim obločkem
kvitňe lelija.
Povedz mi, ma mila,
gdo k vam hořiva?
2. K nam řigdo řehoři,
mře se kařdi boři,
ře som hudořna.
3. Pod našim obločkem
prři z řuři kvet,
povedz mi, ma mila,
preč ře mři řvet?
4. Mře řvet řemři,
bo mře lem řlařka boři,
mře lem řlařka boři,
umřela bi řřeř.

Morva :

1. Pod našimi okny,
roste oliva, ři
Povedz mi, má řilá :
gdo k vám chořiřvá?
 2. Pod našimi okny
roste z řuře květ,
povedz mi, má řilá,
preč řa mři řvět?
- Mňa řlavěnka boři,
řlařala řyeh řneř.

Lengyel : (Istebna)

1. Za naszymi okny
stoi leluja.
Powiǳ mi dziyweczko,
gǳo tam chodzywa?
2. Tam żodyn nie chodzi,
bo sziē każdy boi,
żē jo chudobna.
3. Za naszymi okny
rosznie róža kwiat.
Powiǳ mi dziyweczko,
co cziē mierzi świat?
4. Miē świat nie nie mierzi,
ale miē serce boli,
plakałabych chnet.

Lengyel (Łyźbice) :

1. Pod naszym okienkiem
spada z róży kwiat.
Powiedz mi, ma miła,
co ciē mierzi świat?
2. Mnie świat nie nie mierzi,
; mnie serdeczko boli ;
plakałabym hnet.

A morva dalt Brezová-n, keleti morva területen jegyezte le Bartoš (L. C. I. 331).

Az egyik lengyel változatot (Istebna) a cieszyń-i járásból, lengyel Sziléziából ismerjük. (Pieśni ludowe z polskiego Śląska Kraków 1934, I. 138.)

A másik lengyel változat (Łyźbice) szintén Sziléziából, a jablónkow-i járásból ismeretes (Pieśni ludowe polskiego Śląska Kraków 1934, II. 117.).

A morva és a második lengyel (Łyźbice) dal csonka. A morvából hiányzik dalunk teljes második versszaka és a negyedik versszak első sora. A lengyel бүккi dalunknak csak második részét tartalmazza.

A répáshutai dal az első lengyel dallal egyezik versszak- és sorszámban. Különb is csak néhány szóban térnek el. (*ma miła* — *dziyweczko*, *prhñe* — *rosznie*, *preč* -co, *hlafka* — *serce*). A morva dal a hiányzó részekén kívül csak egy szóban tér el a répáshutaitól : *roste* — *prhñe*. A rövidebb lengyel változat szintén csak egy szóban *hlafka* — *serdeczko* mutat eltérést.

Ezt a dalt is több telepés csoport hozhatta egykor magával. Vagy egyszerre, vagy az egymást követő települési hullámok során. Ma a répáshutai nyelvi normáknak megfelelően hangzik. Egyik-másik szava azonban ma is felismerhetően mutatja azt a nyelvjárást, amelyből a telepések jöttek. Így : 1. *prhñe* es. *prehnouti* — *prehne*, nyugati, közép- és irodalmi szlovák *prchnuť* — *prchne* ; 2. *preč* — középszlovák *prečo* a morva — *eseh proč*-hoz rövidítve ; 3. *hođiva* — Bartoš : *chodiévá*, Istebna : *chodzywa*, es. *chodivá*, sz. *chodieva*. Egyéb írásos emlékek híján e dal változatok egymás mellett szereplő : *chodiévá* — *chodzywa* — *hođiva* formák fedik fel előttünk, hogy miért és hogyan lett a *chodiévá*-ból Répáshután *hođiva*, azaz az *ie*-ből *i* a hasonló igealakokban a *bjeļi* — *bijeļi* hangzású melléknevek mellett.

IV. CSOPORT

Bükk + szlovák, morva és cseh terület

Hámor :

Vilecela holubička zo skali,
zobudzela čarne očka, čo spali,
zobudzela čarne očka mileho,
čo nespali od večera sameho.

Szlovák :

Vilecela holubička ze skalia,
: ze ska, ze ska, ze skalia :
zobudila moju milu ze spaňa,
: ze spa, ze spa, ze spaňa. :

Ľebola to holubička, bol to ftak,
: bol to, bol to, bol to ftak :
zamiloval švarne dieťa, ňechal tak,
: ňechal, ňechal, ňechal tak. :

Morva :

1. Vyletela holuběnka : : ze skaly :
: probudila modrá očka ze spaní :
2. To nebyla holuběnka : : to byl pták :
: nechceš -li mě má panenko, neché
tak :
3. Dyby byly modré oči : : nespaly :
: byly by tu holuběнку dostaly :

Cseh :

1. Vyletela holubička : : ze skály :
probudila modré oči : : ze spaní :
2. Kdyby byly černé oči nespaly,
byly by tu holubičku dostaly.
3. Nebyla to holubička, byl to pták :
Když mne nechceš, můj holečku,
nechej tak.
4. Když mne nechceš, milovati,
nechtěj si :
bude si mne namlouvati hodnější.

A szlovák dal észak-közép nyelvjárási területen ismert. (FR. POLOCZEK : Slovenské ľudové piesne Bratislava 1952, II. 296.). A morva dalt keleti-morva területen jegyezte le Bartoš (L. C. II. 837.).

A cseh dal Tábor vidékén ismeretes (Národ v písni Praha 1940, 167.).

A hámori dalocska — amint látjuk — összezsugorodott, Hámor szlovák nyelvjárássával együtt. Még így is a morva és cseh változathoz hasonlít inkább.

V. CSOPORT

A végére maradt egy óhutai (Bükkszentlászló) legenda Szűz Mária keserves utazásáról, azaz Szűz Mária születéséről és egy kovács csonkakezü lányáról. E legendának van egy középszlovák változata a Nógrád megyei Galgagutáról, egy cseh változata Erbennél (Prostonárodní české písně a říkadla Praha 1864 501—502.), egy morva változata Sušilnál (Moravské národní písně 1941, 39.), egy lengyel változata (G. MORCINEK : Ondraszek II, 1921), egy ruszin változata (dr. Balczyk Emil közlése Činadijevo kárpát-ukrán községből) és egy magyar változata.

Óhutai változat

1. *Na kračun hočila
Marija po svete,
nosila sinačka
ve svojím živote.*
2. *Išla ona, išla
gu jednemu kovaču :
„Kovaču, kovaču,
dajže mi nočligu”.*
3. *„Ja ti nočlig ňedam,
bo ja ho sam nemam”.*
4. *„Kovaču, kovaču,
co telo kujete?
Jag ve dŕne, tag v noci
pokoja ňemate.”*
5. *„Ach kujem ja, kujem
tri zelezné klíny,
co budu pribíjať
Krista Pana s ňimi.”*
6. *A išla ona, išla
do jednej maštalki,
pres prax prekročila,
sina porodila.*
7. *A išlo tam, išlo
kovačovo đefče :
„Đefčatko, đefčatko,
podaj mi diťatko.”*
8. *„Đite ti ňepodam,
bo ja rukoy nemam.”*
9. *Jag đecku dotnulo,
tag ruki dostalo.*
10. *Beželo ono ocovi, materi :
„Apočko, mamičko !”*
11. *Pambog mŕne ruki dal
i pana Marija,
i pana Marija,
co tu fčera bula.*
12. *„Kebi ja bul veđel,
že to ona bula,
bul bi jej nočlig dal
ve zlatim, ve streble*
13. *a sam bi bul išol
z hlavu na kameŕe,
z nohami na terŕe,*
14. *žebi buli znaťi,
že to na znaemeŕe.*

Galyaguta (Nógrád megye, Balassagyarmati járás, Singely Istvánné szül. Spitzer Margit közlése — Felsőpetény Nógrád megye).

1. *Chodila Mária,
chodila po svete,
nosila sináčka
svem svatem živote.*
2. *Prišla ona, prišla
k jednému kováču :
Kováču, kováču !
dajže mi nodzlahu.*
3. *Ako vám nodzlah dám.
moc továřišov mám :
vo dne v noci kujú,
nikdy neprestanú.*
7. *Išlo stáde išlo,
kováčovo đjovča :
D’jovčatko, đjovčatko !
podaj mi diťatko.*
8. *Ako vám ho podám,
keď ručičke nemám.
Na očká nevidím,
na ušká nesliším.*
9. *Kam se dolu zohlo,
hneď ručičke malo,
na očká videlo,
na ušká slišelo.*

4. *Kováču, kováču !
čože telko kujú ?
kováču, kováču !
čože telko kujú ?*
5. *Kujeme, kujeme
tri zeleznje klíny,
čo budu pribíjat
pána Krista s nimi.*
6. *Ona nemeškala,
do maštál bežala
cez prach prekročila,
sina porodila.*
10. *Bežalo, volalo :
Apko moj, mamička,
day mi Boh ručičke,
aj Pana Mária.*
11. *Aj pana Mária,
čo čera tu bola,
čo čera tu bola,
nodzlah si pítala.*
12. *Kebi ja bou vedeu,
že je to Mária,
bou bi jej postel day
zo zlata, zo srjebľa.*
13. *A ja bi bou ležau
hlavou na kemeni,
hlavou na kemeni,
nohami na trňach.*

Cseh változat. K. J. ERBEN : Prostonárodní české písně a říkadla Praha 1869, 501—2.

Nocleh Marie Panny

1. *Chodila Maria
po širokém světě
nosila synáčka
v svém svatém životě.*
2. *Přišla ona, přišla
k kováři jednómu :
„Kováři, kováři !
popřej mi noclehu.”*
3. *„Jak pak ti nocleh dám ?
moc tovaryšů mám :
ve dne, v noci kují,
ohně nezhašují.”*
4. *„Kováři, kováři !
co vy to kujete,
co vy to kujete,
že nezhašujete ?”*
5. *„Kujeme, kujeme
tři železné hřeby,
co Kristu na kříži
jich bude potřeba.”*
7. *Přišla ona, přišla
do pusté maštalky,
jen za práh kročila,
syna porodila.*
8. *Přišlo do maštalky
kovářovo dítko :
„Zakolíbej ty mně
moje nemluvnátko !”*
9. *„Jak pak zakolíbám
když ručiček nemám ?
ani těch ručiček,
ani těch očiček !”*
10. *„Dotkni se plínčiček,
budeš mít ručičky,
dotkni se jesliček,
budeš mít očičky.”*
11. *Přišlo dítě domu,
přišlo k otci svému,
ručkama hrající,
očma mrkající.*

6. *Jak panna Maria
to slovo slyšela,
celá polekaná
odtud pospichala.*
13. *„Dala mi je, dala
panenka Maria,
co včera na večír
noclehu prosila.”*
14. *Kdybych já byl věděl,
že je to Maria,
byl bych ji uložil
do zlata, do stříbra.*
15. *A sám byl bych lehnul
hlavou na kamení,
hlavou na kamení,
nohama do trní!”*
12. *Otec jeho se ptal :
„Kdes ty ručičky vzal ?
ty bílé ručičky
a modré očičky ?*
16. *Když panna Maria
po světě chodila,
všem věrným ctitelům
ku pomoci byla.*
17. *Přišla sem, přišla tam
k jednomu kováři :
„Kováři můj milý,
dej ty mne noclehu.”*
18. *Jak pak ti nocleh dám,
když já ho sám nemám,
milý mocný Bože !
když já ho sám nemám ?
Přišla sem, přišla tam
do pusté maštale atd.*

E dalt régen betlehemmel járó fiúk énekelték karácsonykor ; ma már talán csak egy-egy öregember ismeri.

Morva változat. FR. SUŠIL : Moravské národní písně 1941. 3. kiad. 39 old.

Porod Panny Marie

1. *Panenka Maria po světě chodila,
Božího synáčka v životě nosila.*
2. *Přišla ona, přišla do jednoho mesta,
do jednoho mesta, kam ju vedla cesta.*
3. *Vešla tě tam, vešla k jednomu šenkýři :
Šenkyřečku milý, prenocuj mne tady.*
4. *Nemožu, matičko, vás tu nocovati,
ožralci tu pijú a kartáři hrajú,
ve dne v noci pijú světla nezhasujú.*
5. *Přišla tě tam, přišla do jedné uličky,
do jedné uličky mezi kovářičky.*
6. *Vešla ona, vešla k jednomu kováři :
Kovářičku milý, přenocuj mne tady.*
7. *Nemožu, matičko, vás tu nocovati,
musíme, matičko, celú noc kovati.*

8. *Můj milý kováři, co to tak kujete,
co to tak kujete a nenocujete?*
9. *A kujeme my to tři kolní hřebíky
to na Krista Pána, má se narodit.
Kujú oni, kujú tři železné klíny,
aby měli přibít Krista Pána nimi.*
10. *Ona se ulekla, hned odtud utekla,
do jednoho chléva, kde dobytek bývá.*
11. *Přes prah překročila, syna porodila,
syna Jezu Krista, sama panna čistá.*
12. *Porodila tě ho na té prosté slámě,
do plen ovinula, v jesle položila.*
13. *Kovářova dcera na ráno běžela,
na ráno běžela, do chléva pohledla.*
14. *Kovářova dcero, podej mně dítěte,
podej mně dítěte, mého pacholete.*
15. *Jak já vám ho podám, dy já rukú nemám,
jenom ty gramličky (brlečky), co držím knížečky.*
16. *Dotkni se hůlečky, dá ti Pán Bůh ručky.
Maličko se sešla, obě ruce měla.*
17. *A domu běžela, rukama košala (tleskala) :
Má dcerko rozmílá, kdes ručičky vzala ?*
18. *Ach, tato, tatičku, už se ten narodil,
už se ten narodil, co mé ruce stvořil.*
19. *Dala mne jich, dala ta ženička mladá,
ta ženička mladá, co noclehu ptala !*
20. *Dybych já byl věděl, že to matka Boží,
byl bych jí dal ležet v novém bílém loži.*
21. *Byl bych ji uhostil v té pěkné komnatě,
v té pěkné komnatě, na stříbře, na zlatě.*
22. *A sám byl bych lehl hlavou na kamení,
hlavou na kamení, nohama do trní.*
23. *To bych byl udělal lidům na znamení,
aby matce Boží dali přelebení.*
24. *Včil já nejsem hoden po té zemi chodit
ale sem já hoden do ohně mne hodit.*

Lengyel változat. G. MORCINEK : Ondraszek II. 192 old.

1. *Panienka Maryja po świecie chodziła,
swojego syneka w żywocie nosiła.*
2. *Przyszła ona do jednego domku :
„Mój chłopecku, kowolicku,
Przenocuj mnie w swym domecku !”*
3. *„Noclega ci nie dom,
bo ja som spokoju nie mom !”*
4. *„Kowolu, kowolu, co tak twardo kujes,
ze ty nie dośpis ani nie nocujes ?”*
5. *„Kuję ci ja, kuję trzy okrutne klince,
co bydom przybijać Panu Bogu ręce !”*
6. *Panienka Maryja cicho zapłakała :
„Synu mój, synu, jeszcze cie nie ma
na świecie,
A już ten ciężki krzyż ryktuję
na ciebie.*

Ruszin változat. (Dr. Balezky Emil egy. docens közlése Činadijevo községből).

- | | |
|---|---|
| 1. Koly žvizda jasna
z neba zasvityla,
: Tudy diva přečystaja
Po svitu xodyla. : | 2. Zaišla ona, zaišla
Do jynoho sela ;
: Stala se pytaty
Na nüč do kovaľa. : |
| 3. „Kovaľu, kovaľu,
Pryjmy mene na nüč.”
: Ne pryjmu, ne pryjmu,
Velo diťat mavu.” : | 4. Una s’a ũt toho ũdrekla,
Do mašťalňi ũtekla.
: Diťa porodyla,
ũ jasli položyla. : |
| 5. Zaišlo tuda, zaišlo
Kavaľovo diŭčča.
: „Diŭčcatko, diŭčcatko.
Podaj my diťatko.” : | 6. „Jak ja ty ho podam,
Kit ja ručok nemam?,,
: Jak s’a dotyc’nulo,
Ručky dostanulo. : |
| 7. „Apočku, apočku,
Dať my pan boh ručku,
: Taj tota žünočka,
Što ũ nas snočy byla.” : | 8. Kiby byŭ ja ũto znať,
Što ũto boža maty,
Ja by byŭ ji prŭspať
u sriblŭm u zlati. |

Az idézett változatokból a két magyarországi (Óhuta, Galgaguta) csaknem azonos szerkezetben, motívumokban és versszakaszában. A galgagutai teljesebb, zártabb ; az óhutai legendából itt-ott hiányzik egy-egy motívum,

ezért 4 versszaka (harmadik, nyolcadik, kilencedik és tizedik) csak kétsoros. Az óhutai legendában a kovács lányának csak a keze hiányzik, míg a galgagutaiban vak is, süket is. Ezek a tulajdonságok hiányoznak az óhutai legenda említett rövidebb versszakaiból.

Mindkét magyarországi változat nyilvánvaló alapja az Erben által 1864-ben közölt cseh legenda. Erben két formában közli a legendát. Ezek a formák csak abban térnek el a magyarországi változatoktól, hogy bennük Mária a csecsemő ringatására és a pelenka megérintésére szólítja fel a kovács lányát. A galgagutaiban a hallás visszanyeréséről is szó van. Egyébként ez a három változat terjedelemben is csaknem azonos. A galgagutai közelebb áll a csehhez, de az óhutai is csak kis eltérést mutat. Mindhárom szabatos, mint a népdalok, felesleges részletezések és bőbeszédűség nélkül. Ezzel is magyarázhatjuk, hogy nagyobb változások nélkül maradt meg a magyarországi izolált telepeken, annak ellenére, hogy csak karácsonykor énekeltek.

Nagyobb terjedelemben, több motívummal közli e dalt Sušil morva gyűjteménye is. Lényegében ez a morva változat is hasonló a csehhez, de szétfolyó és gazdagabb motívumokban. Ebben Mária egy csaplárostól kér előbb éjjeli szállást, az istállóban állatok vannak, alattuk szalma s az újszülöttet pólyába helyezik stb.

A cseh változat dalszerű, könnyedebb, a morva nehézkes, epikai folyású. A morva változat utolsó szakaszának motívumával végződik az óhutai legenda is. Ez a mozzanat hiányzik a galgagutai és a cseh változatból.

Nagyon rövidített formában található meg e legenda lengyel változata egy történeti regényben, amely egy XVIII. század eleji betyártörténetet dolgoz fel. A szerző Podhale-i (Lengyel Tátra) szentimentális énekként idézi. Ez a már említett variánsok első öt szakaszát tartalmazza s egy új hatodikkal fejeződik be, amelyben Mária előre siratja fiát, hogy még meg sem született, máris ily nehéz keresztet készítenek számára.

A lengyel töredék hiányos harmadik szakasza megegyezik az óhutai legenda lerövidült kétsoros szakaszával. Mindkét helyen azzal utasítja vissza a kovács az éjjeli szállást, hogy saját magának sincs. Nem indokolja sem azzal, hogy részegek garázdálkodnak és kártyáznak ott (morva változat), sem azzal, hogy sok segéde van, akik egész éjjel kovácsolnak (cseh, morva és galgagutai változat), sem pedig azzal, hogy sok gyereke van (ruszin változat). Ez a lerövidítés elég zavaróan hat és fékezi a költemény folyását. E rész idegen interpoláció voltát az is mutatja, hogy Mária a következő szakaszban megkérdi a kovácsot, mit kovácsolnak, hogy sem éjjel, sem nappal nem pihennek. Az óhutai legenda negyedik versszaka utolsó sorának „*pokoja nimate*„ (nem pihentek) kifejezése a lengyelben a harmadik versszakban fordul elő „*jo som spokoju nie mom*„ (én magam sem pihenek).

A ruszin változat rövidebb mint az óhutai, de szerkezetében, fordulataiban hasonlít az előbbiekhöz.

A magyar változat ugyanazt a motívumot dolgozza föl, de nem oly egyszerű és népi, mint a szlávok. Mesterkélt és nehézkes. A népi és műelem keveredik benne. Szorosabban kapcsolódik a bibliai eseményhez. Ismerjük a szerzőjét vagy átköltőjét is. Albók Gyula Nyíregyháza környéki históriás énekgyűjteményében fordul elő. Vallomása szerint ő a költemény szerzője s a nyomtatványon jelzett Márkus Simon csak lemásolta, mivel ő vak volt. Valószínű azonban, hogy csak egy ismertebb dal variálásáról van szó. (TAKÁCS LAJOS folklorista közlése).

Nézzük meg közelebbről, miről tanúskodnak az óhutai legenda egyes szavai, szókapcsolatai (a számok a versszakokat jelzik):

1. A *sinačka* (sinaček) szót ma a Hutákon nem használják. A syn deminutívumaként előfordul: cs. synáček, -čka, sz. synáčík, -a, -čka (nyelvjárásokban synáček, -čka is), lengy. synalek, -lka (nyelvjárásban synecek, -cka). A cseh szövegben mindenütt synáčka van, a lengyel szövegben is a hasonló hangzású synecka szerepel. Az óhutai legenda *sinačka* szava minden valószínűség szerint a cseh mintát őrzi.

2., 3. A *noclig*, -u szó a cs. nocleh, -u, sz. nocłah, -u, lengy. nocleg, -u kifejezéseknek felel meg. Az óhutai dal a cseh nocleh mellett a lengyel nocleg-re emlékeztet.

5. A *zelezne* szó — cs. sz. železně, lengy. żelazne (a mazuráló területen zelazne). A Bükk hegység mindhárom Hutájában a *zelezo*, *zelezní* hangzás használatos a köznyelvben. Az idézett lengyel szövegben ez a szó nem fordul elő. Nem vitás, hogy ott volt az *okrutne* szó helyén. A *zelezo*, *zelezní* formák szlovák területen is előfordulnak a lengyel eredetű községek nyelvében. Ezzel magyarázhatjuk a galgagutai dal *zeleznje* hangzását is a cseh és morva szöveg železně kifejtésével szemben.

7—8. A *díte*, *dítatko* szavak ma a Hutákon ismeretlenek, helyettük a *decko* (l. 9. versszak) használatos. A cs. dítě, deminutivuma dítko, dětátko, sz. dieta, dem. dietatko, lengy. dziecię, dem. dzieciątko szavakról van itt szó. Erben szövegében *nemluvnátko*, a morva szövegben *dítě dítěte* van. Az óhutai legenda *díte* szavának eredete a cseh dítě, morva, nyugati szlovák *díťa* szóban van; a *dítatko* szó viszont a cs. dětátko sz. dietatko és a cs. dítě, morva, nyugati szlovák *díťa* alapszó kontaminációja. A cs. dětátko, sz. dietatko szavakból itt szabályosan *dětatko* kellene hogy legyen (l. a 7. szakaszban *defče*, *defčatko*). Nyugati, cseh és morva eredetre mutatnak a ruszin szöveg *díťa*, *dítatko* alakjai is a köznyelvi *dityna*, *dity* helyett.

9. A *dot(k)nulo*, *dostalo* szavak is cseh forrásra mutatnak. Bár az idézett cseh szövegben csak az első szó fordul elő, az is felszólító módban: *dotkni*. A *dostalo* szó helyett a *budeš mít* — *měla* kifejezéseket találjuk. A galgagutai variáns a *dotnulo* szót *dolu zohlo* kifejezéssel helyettesíti s a *dostalo* helyett a *malo* szót alkalmazza. Mindkét szót megtaláljuk a ruszin szövegben: *dotynulo*, *dostanulo* az általában használt *dotylylo* és *düstalo* helyett.

10. A cseh és szlovák szövegekben az : *otec, tato, tatíčku* szavakat találjuk. A szlovák és a ruszin változat magyar eredetű szavakat használ : *apko, apočko, apočku*. Mindkét szlovák szövegben előfordul a *mama* szó is, a galgagutai változatban a ma általános *matka, mamička* alakban, az óhutai variánsban azonban a *mamičko* alak mellett a régies és nyelvjárási *maferi* is előfordul.

12. Az óhutai legendában előfordul a *vedel* szó. E szó helyett a Hutákon ma a *znať — znala* használatos. A ruszin szövegben is ez utóbbi szó szerepel.

A *bul, bula* alakok keleti szlovák variánsai a cs. *byl, byla*, sz. *bol, bola* alakoknak.

Az óhutai szöveg feltételes módjának összetett múltidejű alakjai : *bul bih dal, sam biy bul išol* szintén cseh és morva eredetre mutatnak. (*kdybych ja byl věděl, byl bych ji uložil*) stb. A szlovák alakok : *bol by som dal, ja by bol dal*-ként hangzanának.

Az óhutai szöveg tehát szorosan kapcsolódik a cseh szöveghez szerkezetben és ritmusban. A 14. versszak a morva változathból, a 3. a lengyelből való. A kiemelt szavak és kifejezések zömmel szintén a cseh változathból valók.

Összegezve :

A bükki szlovák népdalok vizsgálata is alátámasztja az egyéb források és a mai nyelvjárás alapján megfogalmazott alábbi feltevéseinket :

1. A Huták és a Hámorok benépesítése nem egyszerre s nem egy helyről történt.

2. Nyugatról-keletre, a cseh nyelvjárásterülettől a keleti szlovákig minden hutáról kerülhettek és kerültek ide.

3. A dalok zömének keleti morva elterjedtsége azt is bizonyítja, hogy az első telepesek a XVIII. sz. első felében az egykori monarchiának erről az iparilag fejlettebb területéről indultak el. Tehát ez a nyelvjárás volt a bükki Huták és Hámorok nyelvjárása.

4. Az iparosodás kibontakozásával és a mai Szlovákia területére terjedésével később a különböző szlovák nyelvjárásterületekről toborzódott a telepesek többsége.

Fentiek alapján a népdalok és egyéb folklór-termékek az eredeti nyelvjárás és szellemi kincs alapvető részeként plántálódtak át ismerőikkel együtt az új magyarországi környezetbe s így vizsgálatuk — a komplex módszer részeként, — közelebb visz bennünket a nyelvjárások történeti feldolgozásához. Sőt e nyelvjárások izolált volta miatt egykori származási helyük nyelvjárásának történeti megvilágításához is hozzájárulhatnak.

Vizsgálatuk természetesen nagy óvatosságot kíván. Nem elég hozzá a mai irodalmi nyelvek ismerete. Az egyes nyelvjárások, alnyelvjárások alapos ismeretét igényli, lehetőleg nemcsak könyvből, hanem helyszíni tapasztalatok alapján.

Annyit jegyeznek meg, hogy a népdalok a nyelvjáráskutatásban, különösen az ilyen településtörténet-jellegű kutatásoknál természetesen felhasználhatók, s a jelen esetben Sipos kandidátus elég világosan bebizonyította, hogy a népdalokat valóban eredményesen lehet felhasználni a bükki huták lakosságának eredetével kapcsolatban. Ez azonban csakis egy ilyen izolált helyzetben levő településnél lehetséges. Hiszen ne feledjük el, hogy a népdalok egyébként mindig vándorolnak.

A jelen esetben azonban, tehát a bükki hutáknál, ezen a teljesen izolált nyelvterületen, ahol a lakosságnak semmiféle kapcsolata nem volt a szlováksággal, ez valóban bizonyító erejű. Ha tehát Ómassán morva jellegű dalt énekelnek, akkor ezt a morva jellegű dalt valószínűleg magukkal hozták.

Mindig van azonban egy lehetőség — de nem tudom, hogy itt lehet-e ezzel számolni — hogy ti. pl. a katonaságnál különböző emberekkel ismerkedhettek meg, esetleg olyan ezredben szolgálhattak, amelyben máshonnan származó emberekkel kerülhettek össze és esetleg azoktól tanulták meg azt a népdalt. Ezt a helyzetet, mint lehetőséget, mindig szem előtt kell valahogy tartani, mindig gondolni kell arra, hogy módjuk lehetett az ilyen dalokat esetleg később, máshonnan megtanulni, tehát nem egészen biztos, hogy már eredetileg magukkal hozták. Meg kellene tehát néznünk például azt, hogy ezeknek a vidékeknek a lakossága katonáskodása idején milyen ezredbe került.

*

Most pedig engedjék meg, hogy a Tudományos Akadémia idei nagygyűlése keretében rendezett szlavisztikai napok előadás-sorozatának végén néhány szót szóljak a lezajlott előadásokról. Ezt kissé nem szívesen teszem, mert voltaképpen másoknak kellene bennünket megkritizálni, véleményt mondani rólunk, mi volt az eredmény, sikerültek-e előadásaink, milyen nívósak voltak, milyen kép tárult egy a vitában részt nem vett ember számára a mi előadásainkból és felszólalásainkból. Nekem kell néhány szót mondanom most erről, nekem, aki magam is részt vettem ezekben az előadásokban és felszólalásokban. Dehát azért azt hiszem, hogy nyugodtan, minden különösebb kérdés nélkül elmondhatjuk, hogy az első szlavisztikai seregszemle, amióta a szlavisztikával egyáltalán foglalkoznak Magyarországon, nem sikerült rosszul. Legalábbis úgy érzem, hogy ezt nyugodtan, minden különösebb hivatkozás nélkül megállapíthatom. Tulajdonképpen minden előadás igen magas színvonalú tudományos munka volt és a hozzászólások is igen magas

színvonalon mozogtak. Ez a magas színvonal, amelyet ezekben az előadásokban fel tudunk mutatni, az általános színvonalról tanúskodik, szóval a mostani előadások, hozzászólások alapján is megerősödik a hitünk bizonyos fokig abban, hogy eddig végzett munkánk nem volt eredménytelen, hogy igenis mi a nemzetközi szlavisztikában is komoly színvonalat képviselünk, olyan színvonalat, amely méltán beleilleszkedik és bekapcsolódik a külföldi szlavisztika munkájába.

Azt, hogy éppen ezek az előadások hangozzanak el, előzőleg mi határoztuk el, mi választottuk ki ezeket az előadásokat, voltak más jelentkezések is, mi döntöttük el, milyen előadások kerüljenek be a két nap programjába, nem arról volt tehát szó, hogy nincs más, hogy ezek voltak a legkiválóbbak és legértékesebbek, hanem a rendezőbizottság egyszerűen úgy látta, hogy ma, ebben a pillanatban, ezek az előadások lesznek talán a legérdekesebbek és a legrepresentatívabbak. De ez egyáltalán nem jelenti azt, mintha minket más témakör nem érdekelt volna ugyanilyen mértékben és más témakörből nem tudtunk volna hasonló kiváló előadásokat tartani.

Még egyszer megköszönöm minden előadónak azt a nagy fáradságot, amely az előadás megszerkesztésével együtt járt és köszönetet mondok a hozzászólóknak is, ugyancsak rendkívül nagy fáradsággal, természetesen tudással stb. megszerkesztett hozzászólásaikért s köszönetet mondok nem utolsósorban, hanem talán főleg a szlavisztikai napok hűség és tántoríthatatlan hallgatóságának.